

УДК 338.2.:334.722.8

П.Я.ПРИГУНОВ, канд. психол. наук, М.М.ПЕРЕСИПКІН

Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досліджується вітчизняний досвід підготовки фахівців з вищою освітою в галузі безпеки підприємств, установ, організацій. Проаналізовано стан організаційно-штатного, освітнього та наукового забезпечення підготовки фахівців з безпеки. Визначено основні напрями перспективного розвитку освітнього та наукового простору з підготовки фахівців в галузі безпеки. Розроблена модель підготовки фахівців з вищою освітою для забезпечення безпеки економічної діяльності підприємств. Надано пропозиції щодо вдосконалення формування національної системи підготовки кадрів в галузі безпеки підприємств, установ, організацій.

Исследуется отечественный опыт подготовки специалистов с высшим образованием для обеспечения безопасности организаций, предприятий. Проанализировано состояние организационно-штатного, образовательного и научного обеспечения подготовки специалистов в сфере безопасности. Определены основные направления развития образовательного и научного пространства подготовки специалистов в сфере безопасности. Разработана модель подготовки специалистов с высшим образованием для обеспечения безопасности экономической деятельности предприятий. Представлены предложения по усовершенствованию формирования национальной системы подготовки кадров в сфере обеспечения безопасности организаций и предприятий.

This article examines the domestic experience of training with higher education institutions to ensure the safety and enterprises. The state of the organization and staff, educational and scientific support for training in the field of security. The basic directions of development of the educational and scientific space training in the field of security. The model of training specialists with higher education for the economic security of the enterprise. Ideas for improving the formation of the national training system in the security organizations and businesses.

Ключові слова: організаційно-штатна структура, напрями підготовки, кваліфікаційні вимоги до фахівців з безпеки, модель підготовки фахівців з вищою освітою для забезпечення безпеки, наукове забезпечення, перспективи розвитку системи підготовки кадрів в галузі безпеки.

Постановка проблеми. В умовах розвитку процесів глобалізації, недобросовісної конкуренції, в першу чергу з боку транснаціональних компаній, соціально-політичної нестабільності в Україні, необхідності подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи, які безпосередньо впливають на стан нашого суспільства, набувають актуальності питання не тільки професійного забезпечення безпеки на макрорівні, тобто безпеки держави, а й утворення багаторівневої системи безпеки. Така система повинна забезпечувати безпеку особи, як громадянина, безпеку вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, як основних наповнювачів бюджету і які забезпечують робочими місцями

громадян, міську та регіональну соціально-економічну безпеку тощо. Для того, щоб така система була розроблена необхідно відповісти на запитання, хто і яким чином буде забезпечувати безпеку і особливо це стосується мікрорівня. Тобто, паралельно необхідно утворення системи підготовки фахівців в галузі безпеки та формувати її наукове забезпечення.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблемам організації підготовки фахівців з безпеки присвячено наукові роботи багатьох авторів: фахівців-вчених з різних наукових галузей та практиків. Ми можемо визначити праці зарубіжних фахівців-вчених: P.Checkland, E.Ahlf, H.Bloomfield, Y.Konieczny, Y.Lobkovitz, Zb.Ruszkowski [1-6], В.Яскевича, В.Мак-Мака, В.Ярочкіна, О.Захарова, В.Шликова, М.Корольова [7-12] та ін.

Окремі праці українських економістів-фахівців з економічної безпеки присвячені проблемам визначенню специфіки діяльності підрозділів безпеки у системі економічної безпеки підприємств та наукового і навчального забезпечення. Серед них слід визначити наукові праці (монографії): Л.Гнилицької, О. Кириченко, В.Франчука [13-15] та ін., у яких здійснена спроба надання рекомендацій щодо організації підготовки фахівців з безпеки.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Разом з тим, наукових досліджень щодо організації системи підготовки вітчизняних фахівців з безпеки відповідно організаційно-штатного розкладу, формуванню її наукового забезпечення ще не проводилось. Розвиток освітніх програм підготовки фахівців з вищою освітою для забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах не має наукового обґрунтування та системного підходу до їх впровадження.

Метою статті є доведення авторського бачення на формування вітчизняної системи підготовки кадрів з вищою освітою в галузі безпеки підприємств, установ, організацій, надання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення формування вітчизняної системи вищої освіти з підготовки кадрів для забезпечення потреб безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах розв'язання проблеми кадрового забезпечення безпеки підприємств безпосередньо пов'язана з формуванням вітчизняної системи підготовки фахівців з вищою освітою в галузі безпеки. Як свідчить закордонний досвід система підготовки фахівців з вищою освітою в галузі безпеки складається з двох складових.

Перша підготовка фахівців – в сфері фізичної безпеки (охоронної діяльності та розшуку). До цієї системи входять освітні програми підготовки фахівців зі спеціальностей:

1. «Security management» (освітньо-кваліфікаційні рівні: (бакалавр, магістр).

2. «Private Detective» – «Приватний детектив» (освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр, магістр).

Особливостями її є те, що освітня система підготовки фахівців в галузі безпеки орієнтована на виконання охоронних функцій, а безпека є засобом забезпечення охорони.

Другий напрям – підготовка фахівців за спеціальностями:

1. «Risk management » – (рівень бакалавр, магістр).

2. «Crisis management» – (рівень магістр) [16].

Ці програми направлені на підготовку фахівців, які повинні забезпечувати стійке існування суб'єктів господарської діяльності або регіонів (штатів) та сприяти їх розвитку.

Особливостями цих освітніх програм є те, що підготовка фахівців з безпеки з одного боку звужена, а з іншого існує їх багаторівневність [17].

Підготовка фахівців з безпеки у розвинутих країнах світу здійснюється за аналогом окремих наших спеціальностей, які відносяться до специфічних категорій.

Тобто, забезпечувати безпеку можуть фахівці, які мають різну базову освіту на рівні «бакалавра» (юридичну, економічну, психологічну тощо). Це не стосується тільки забезпечення інформаційної безпеки – окремий напрям підготовки (табл. 1).

В Україні протягом її незалежності зроблені цілеспрямовані кроки для розбудови системи освіти в галузі безпеки та її наукового і організаційно-штатного забезпечення.

Слід відзначити, що ми у цьому обрали свій шлях, враховуючи міжнародний досвід, але не копіюючи його.

Слід відзначити українських вчених, які протягом двадцяти років розробляли освітянську систему підготовки фахівців з безпеки, поєднуючи вимоги до її забезпечення як на макрорівні, так і мікрорівні. Це: В.В.Крутов, А.І.Марущак, В.А.Ліпкан, Л.В.Гнилицька, С.В.Мельник, В.І.Франчук та багато інших.

Перш, ніж розкрити стан підготовки фахівців-безпекознавців, ми повинні проаналізувати чи визначається їх діяльність на державному рівні, тобто чи існують такі професії в Україні і які існують до них вимоги.

Згідно діючого класифікатора професій ДК003:2010 та змін і доповнень № 1 від 16.08.2012 р. [18,19], в державі існує низка посад для фахівців в галузі безпеки, для заняття яких потрібна відповідна вища освіта (табл. 2-4).

Таблиця 1 – Іноземні ВНЗ, які готують фахівців з безпеки

Держава	Назва ВНЗ	Рівень кваліфікації/ Напрямок підготовки/ Спеціалізація (спеціальність)
США	Денверський університет	магістр прикладних наук/ управління безпекою/ безпека інформації
США	Денверський університет	магістр прикладних наук/ управління безпекою/ організаційна безпека
США	Університет Нью-Джерсі	бакалавр наук/ не визначено/ професійні студії з безпеки
США	Університет Нью-Джерсі	магістр наук/ не визначено/ корпоративна безпека
США	Університет Фінікса	бакалавр наук/ не визначено/ організаційна безпека та менеджмент
США	Університет Беллівю	бакалавр наук/ не визначено/ управління безпекою
США	Університет Беллівю	магістр наук/ не визначено/ управління безпекою
США	Університет Капелла	бакалавр наук/ суспільна безпека/ управління безпекою
Великобританія	Лестерський університет	базовий рівень, бакалавр/ управління безпекою/ управління безпекою та ризиком
Великобританія	Лестерський університет	магістр (MSc, PgD)/ управління безпекою/ управління безпекою та ризиком
Великобританія	Лестерський університет	постдипломний сертифікат (PgC)/ управління безпекою/ управління безпекою та ризиком
Великобританія	Кренфільський університет	магістр/ управління безпекою/ управління безпекою
Великобританія	Університет Лафборо	магістр наук (PgD, PgC)/ управління безпекою/ управління безпекою
Великобританія	Університет Портсмут	бакалавр наук/ управління безпекою/ управління ризиком та безпекою
Голландія	Університет Уебстера	магістр, MBA/ управління безпекою/ управління безпекою бізнесу і організації
Австрія	Дунайський університет	магістр наук/ управління безпекою/ управління безпекою та техніка безпеки
Словачія	Університет управління безпекою	бакалавр/ управління безпекою/ безпека людей та майна
Словачія	Університет управління безпекою	магістр/ управління безпекою/ безпека людей та майна
Польща	Krakowska akademia im. A.F.Modrzewskiego	бакалавр/ національна безпека/ управління безпекою
Польща	Krakowska akademia im. A.F.Modrzewskiego	бакалавр, магістр/ менеджмент/ управління безпекою
Польща	Krakowska akademia im. A.F.Modrzewskiego	бакалавр, магістр/ менеджмент/ управління безпекою бізнесу

Таблиця 2 – Види професійних робіт, які визначають посади керівників

№ з/п	Професійні назви робіт	Код КП
1	Керівник (директор, начальник) підрозділу (служби, управління, департаменту тощо) з безпеки (фінансово-економічної, інформаційної)	1229.1
2	Керівник підрозділу з охорони та безпеки (фізичної та майнової)	1229.1
3	Менеджер (управитель) систем з інформаційної безпеки	1495

Для зайняття цих посад потрібна відповідна повна вища освіта (освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», «магістр»), стаж роботи на посадах та обов'язкове проходження курсів підвищення кваліфікації.

Таблиця 3 – Види професійних робіт, які визначають посади для професіоналів

№ з/п	Професійні назви робіт	Код КП
1	Професіонал з фінансово-економічної безпеки	2414.2
2	Професіонал з інтелектуальної власності	2419.2
3	Професіонал із організації інформаційної безпеки	2149.2
4	Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки	2414.2
5	Професіонал з охоронної діяльності та безпеки	2423.2
6	Професіонал з організації захисту інформації з обмеженням доступом	2149.2
7	Приватний детектив	2429

Для заняття цих посад потрібна відповідна освіта на рівні «спеціаліст», «магістр» з отриманням кваліфікації, яка надає право займати такі посади.

Таблиця 4 – Види професійних робіт, які визначають посади для фахівців

№ з/п	Професійні назви робіт	Код КП
1	Фахівець з фінансово-економічної безпеки	3411
2	Фахівець із туристичної безпеки	3414
3	Фахівець з організації інформаційної безпеки	3439
4	Фахівець з організації майнової та особистої безпеки	3450
5	Фахівець з організації захисту інформації з обмеженням доступом	3439
6	Інспектор воєнізованої охорони	3450
7	Помічник приватного детектива	3450

Для заняття цих посад потрібна освіта на рівні «бакалавр», а в окремих випадках і «спеціаліст» з відповідною кваліфікацією або (спеціалізацією).

За ініціативою Українського союзу промисловців та підприємців за підтримкою Міністерства соціальної політики України у жовтні 2011р. був розроблений та затверджений Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників «Безпека господарської діяльності підприємства, установи, організації», випуск № 99, тобто, розроблені та затверджені на державному рівні кваліфікаційні характеристики фахівців з безпеки [20].

Ми можемо констатувати, що на державному рівні щодо організаційно-штатного забезпечення утворені всі умови для професійної діяльності фахівців з безпеки.

Проаналізуємо наявність освітніх програм для кожної групи фахівців, де потрібна вища освіта.

Що стосується рівня фахівців, то базову вищу освіту можливо отримати тільки за спеціальностями:

- 1) фахівець з організації інформаційної безпеки;
- 2) фахівець з організації захисту інформації з обмеженим доступом;
- 3) відповідно напряму підготовки 17.01 – «Інформаційна безпека».

За іншими професіями жоден вітчизняний ВНЗ фахівців не готує. Разом з тим, в Україні є нагальна потреба у підготовці фахівців з:

- фінансово-економічної безпеки;
- туристичної безпеки;
- організації майнової та особистої безпеки тощо.

Що стосується рівня професіоналів, де потрібна освіта на рівні «спеціаліст», «магістр», то у нас у цьому напрямку є певні досягнення та переваги.

У 2007 році Україна перша серед країн СНД відкрила у специфічних категоріях спеціальність 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою», у грудні 2011 року Міністерством освіти і науки України було затверджено Галузевий стандарт за цією спеціальністю, згідно якого випускники отримують кваліфікації:

1. 2414.2 «Професіонал з фінансово-економічної безпеки».
2. 2414.2 «Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки».

Фахівців з інтелектуальної власності теж готують у рамках специфічних категорій за спеціальністю 8.18010011 «Інтелектуальна власність».

У 2011 році в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка був утворений Інститут державної охорони і за його ініціативою у специфічних категоріях була відкрита магістерська програма

8.18010026 «Охоронна діяльність та безпека» з присвоєнням кваліфікації 2423.2 «Професіонал з охоронної діяльності та безпеки». Недоліком цієї спеціальності є те, що стандарт на підготовку за нею обмежений грифом ДСК і поки підготовка цивільних осіб за нею не здійснюється.

Підготовка професіоналів з інформаційної безпеки та захисту інформації з обмеженим доступом здійснюється у відповідних ВНЗ за напрямами підготовки 17.01 «Інформаційна безпека».

Поки жодним ВНЗ не здійснюється підготовка приватних детективів та їх помічників, на наш погляд це було б краще зробити на юридичних факультетах як спеціалізацію. Для бакалаврів – помічник приватного детектива; для спеціалістів або магістрів – приватний детектив.

Таким чином з семи безпекових професій, де потрібен освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст», «магістр», існує 6 освітніх програм, які дають можливість отримати відповідну до класифікатора професій кваліфікацію та відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень, що дає можливість випускникам виконувати функціональні обов'язки, як професіоналів з безпеки.

Що стосується рівня керівників, то для зайняття цих посад окрім зазначених вище наявності освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», «магістр», стажу роботи на посадах в галузі безпеки, потрібно пройти відповідні курси підвищення кваліфікації з безпекознавства за управлінським фахом.

Таким чином, ми можемо констатувати, що в Україні утворена та визначена основа для формування системи підготовки кадрів з вищою освітою в галузі безпеки, але сьогодні не існує ВНЗ державної форми власності, який би став флагманом з підготовки кадрів вищої ланки для потреб безпеки (особливо це стосується спеціальності «Управління фінансово-економічною безпекою»).

Аналіз сучасного стану освітньої діяльності з підготовки фахівців з вищою освітою в галузі безпеки підприємств, установ, організацій дозволив нам розробити перспективну модель щодо їх підготовки з урахуванням визначених проблем та недоліків (рис. 1).

Ця модель може розглядатися як інноваційна, яка враховує сучасний стан підготовки фахівців з безпеки підприємств, потреби практики та перспективи розвитку системи освіти для вітчизняних фахівців – безпекознавців. Впровадження цієї моделі потребує системного підходу щодо визначення стратегії та тактики розвитку освітніх програм з підготовки фахівців з вищою освітою для забезпечення потреб суб'єктів господарської діяльності.

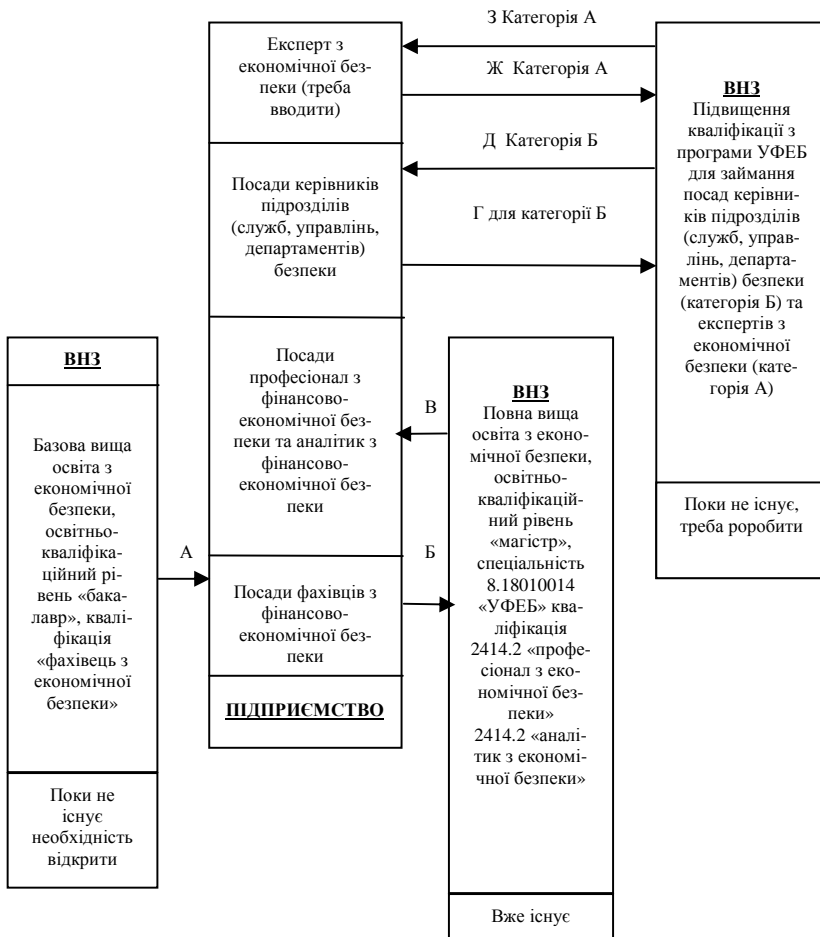

Рис. 1 – Модель підготовки фахівців з економічної безпеки

Що стосується наукового забезпечення безпекового напрямку підготовки, то тут існують певні негаразди і пов'язані вони з науковими поглядами на безпеку.

Так, у кожній науці розглядаються проблеми безпеки як на макрорівні, так і мікрорівні (юридичні, економічні, психологічні, державне управління тощо), також проблеми безпеки досліджуються на сти-ках наук (рис. 2).

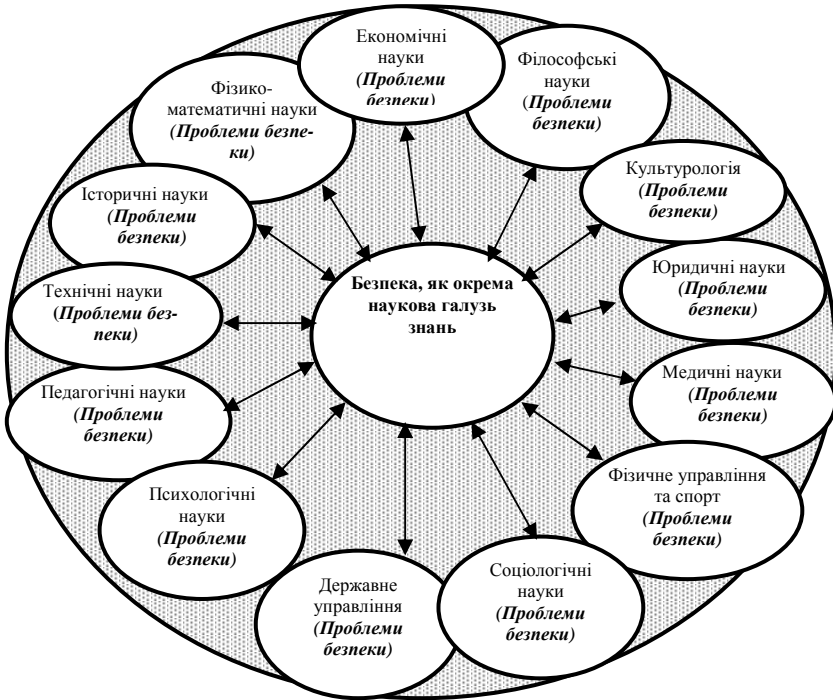

Рис. 2 – Безпека як інтегральна галузь наукових знань

Але існує ще 21-й напрям, який має назву «національна безпека», де теж досліджуються проблеми безпеки (наприклад 21.04.01 – економічна безпека держави; 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності – економічні науки).

Чим науковець з економіки, який досліджує проблеми економічної безпеки, буде відрізнятися від науковця з національної безпеки, який теж отримує диплом кандидата чи доктора економічних наук? А можливо дослідити проблеми забезпечення економічної безпеки у тому ж 21 напрямі виключно економічними методами, як на тому полягають економісти?

Сьогодні мова повинна йти про комплексну науку з національної безпеки, де не може бути ні юридичних, ні економічних, ні психологічних наук.

Для цільових досліджень проблем безпеки повинен використовуватись комплекс методів досліджень, тоді ми отримаємо науковців з безпеки. Також повинен бути єдиний центр з координації та обліку

таких досліджень. Тим паче, що у ДК 003: 2010 є посади за №2414.1. «Науковий співробітник та науковий співробітник – консультант з питань фінансово-економічної безпеки».

Висновки і перспективи подальшого розвитку даних досліджень.

1. Для перспективного розвитку освітнього простору підготовки фахівців з безпеки та вдосконалення системи підготовки фахівців з вищою освітою в галузі безпеки необхідно продовжити роботу у цьому напрямі. Було б доцільним утворити при Міністерстві освіти і науки України робочу групу і визначити провідний вищий навчальний заклад (державної форми власності), на базі якого організувати роботу робочої групи.

2. У переліку напрямів за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», затвердженого Постановою КМУ №1719 від 13 грудня 2006р. є 17 напрям – «Безпека», до якого входять групи спеціальностей: 17.01. – «Інформаційна безпека» та 17.02 – «Цивільна безпека». Пропонується розпочати роботу по введенню до цієї групи нової підгрупи 17.03 – «Безпека підприємств, установ, організацій» і таким чином завершити формування системи підготовки фахівців-безпекознавців з вищою освітою (від молодшого спеціаліста – до магістра).

3. Шляхом введення спеціалізацій розпочати підготовку фахівців з безпеки (тобто заповнити потреби у фахівцях з безпеки).

4. Розробити освітні програми з підготовки приватних детективів та їх помічників.

5. Утворити науковий центр з координації наукових досліджень у безпековій сфері.

6. Розробити ряд освітніх програм з підвищення кваліфікації в галузі безпеки для представників правоохоронної системи України, які звільняються у запас і бажають працювати в системі безпеки підприємств, установ, організацій.

7. Було б доцільно внести до класифікатора професій ДК 003:2010 у групу професій №2414.1 «Науковий співробітник (фінансово-економічна безпека), науковий співробітник-консультант з фінансово-економічної безпеки» професію «Експерт з безпеки (підприємств, установ, організацій)», розробивши відповідну кваліфікаційну характеристику для займання посад за цією професією.

8. Тільки спираючись на науково обґрунтовані рекомендації з урахуванням потреб практики та застосовуючи системний підхід можливе формування сучасної освітньої системи підготовки кадрів з вищою освітою для забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах.

1. Checkland, P. and Poulter, J. Learning For Action: A Short Definitive Account of Soft Systems Methodology, and Its Use Practitioners, Teachers and Students. Wiley. –2006.– 224 P
2. Ahlf E. – H.: Prawne problemy prywatyzacji zadan policyjnych w Niemczech; obecny stan prawny a problemy sporne. W: Bezpieczne Panstwo. Red. J. Widacki, J. Czapska. Lublin 1998. – 135 P.
3. Bloomfield H.H., Cooper R.K.: Jak zyc bezpiecznym swiecie. Warszawa 2000. – 256 P.
4. Konieczny J.: Wprowadzenie do bezpieczenstwa biznesu. Warszawa 2004. – 111 P.
5. Lobkowitz J.: Building Organizational Intelligence. A Knowledge Management Primer. London – Washington 2000. – 310 P.
6. Ruskowski ZB.: Kompleksowa polityka bezpieczenstwa. «Bezpieczenstwo – Ochrona – Systemy». – 1999, nr 4.
7. Яскевич В.И. Секьюрити: Организационные основы безопасности фирмы. – М.: «Ось-89», 2005. – 368с.
8. Мак-Мак В.П. Служба безопасности предприятия (организационно-управленческие аспекты деятельности). – М.: Мир безопасности, 1999. – 160 с.
9. Ярочкин В.И. Служба безопасности коммерческого предприятия. – М.: Изд-во «Ось-89». 2005. – 234 с.
10. Захаров О.Ю. Обеспечение комплексной безопасности предпринимательской деятельности / О.Ю. Захаров. – М.: АСТ «Астрель», 2008. – 320 с.
11. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия: научное издание. – СПб.: Из-во «Алетейя», 1999. – 144 с.
12. Королев М.И. Экономическая безопасность фирмы: теория, практика, выбор стратегии. Монография. – М.: Из-во «Экономика», 2011. – 284с.
13. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства: монографія / Л.В. Гнилицька. – К.: КНЕУ, 2012. – 305 с.
14. Кириченко О.А., Белоусова І.А., Сідак В.С. та інш. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи. Монографія. – К.: Дорадо-друк, 2010. – 437 с.
15. Франчук В. І. Основи економічної безпеки: навч. посібник / В.І. Франчук / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2009. –204 с.
16. Соснин А.С., Пригунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства: учебное пособие. – К.: Изд-во Европейского университета, 2004. – 555 с.
17. Теоретико-методологические и прикладные основы обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности: монография / О.І. Захаров, П.Я. Пригунов, Л.В. Гнилицкая. – К.: ТОВ «Дорадо-Друк», 2011. – 290 с.
18. Національний класифікатор України «Класифікатор професій ДК: 003:2010». – К.: Соцінформ, 2010. – 746 с.
19. Національний класифікатор України «Класифікатор професій ДК: 003:2010» (зміни та доповнення № 1). Погоджено Міністерством соціальної політики України від 06.02.2012р. Затверджено наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 923 від 16.08.2012 р. (набирає чинності з 01.09.2012 р.). – К.: Соцінформ, 2012. – 218 с.
20. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників «Безпека господарської діяльності підприємства, установи, організації» / розробники: С.В. Мельник, Л.В. Гнилицька, П.Я. Пригунов та інш. – Луганськ: ДУ НДІ СТВ, 2001. – 57 с.

Отримано 24.10.2013